

گام‌های پَسین در فلسفهٔ بَرین

گام امور عامه

حسین عشاقی

www.ketab.ir

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تهران

گام‌های حسین در فلسفه برین

گام امور عامه

حسین عشاقی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۵۹۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

لیتو گرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب ق

سرشناسه: عشاقی اصفهانی، حسین، ۱۳۳۳-.

عنوان و نام پدیدآور: گام‌های حسین در فلسفه برین (گام امور عامه) / حسین عشاقی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۴۶۷ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۴۲۰-۱

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: فلسفه اسلامی.

موضوع: Islamic Philosophy

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ / ۵۵۷۲ / ۱۴ BBR

رده‌بندی دیوبنی: ۱۸۹/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۷۸۲۹۸

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه.....	۱۹
الف) اهمیت و ضرورت بازسازی فلسفه بر اساس امور عامه «وجود متجلی».....	۱۹
ب) پیشینه تحقیق.....	۲۰
ج) هدف و روش.....	۲۱
د) تعریف مسئله و بیان سوالات تحقیق.....	۲۱
هـ) فرضیات تحقیق.....	۲۳
و) نوآوری و نقدهای تحقیق.....	۲۴
ز) ساختار کلی این تحقیق.....	۲۵
فصل اول: حقیقت امور عامه.....	۲۷
گفتار اول: دیدگاه‌ها در حقیقت و تفسیر امور عامه.....	۳۹
الف) توجیهاتی برای اخصیت برخی امور عامه از «هستی».....	۳۲
ب) توجیه صدرالمتألهین و ابن‌سینا از اخصیت برخی امور عامه.....	۳۴
ج) عدم اخصیت فصل مقسم نسبت به جنس.....	۳۶
گفتار دوم: دیدگاه انتخابی در حقیقت «امور عامه».....	۳۹
فصل دوم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های «موجود» و «معدوم».....	۴۷
گفتار اول: «موجود» در فلسفه‌های رایج.....	۵۱
الف) دیدگاه قائلین به اعتباریت وجود.....	۵۱
ب) دیدگاه محقق دوانی.....	۵۲

- ج) دیدگاه سیدصدرالدین دشتکی..... ۵۳
- د) دیدگاه صدرالمتهین..... ۵۵
- گفتار دوم: «موجود» در فلسفه انتخابی..... ۵۹
- برهانی بر ثبوت ظاهره «موجود»..... ۶۲
- گفتار سوم: «معدوم» در فلسفه‌های رایج..... ۶۷
- گفتار چهارم: امتناع ذاتی هر معدوم..... ۷۷
- الف) برهان بر مبنای امتناع معدوم بالذات..... ۷۸
- ب) برهان بر مبنای امتناع عدم واجب بالذات..... ۷۸
- ج) برهان بر مبنای عدم «واجب بالذات» بودن هر معدوم..... ۷۹
- د) برهان بر مبنای موجودیت عدم ممتنع بالذات..... ۸۰
- گفتار پنجم: انتقاص «وجود متجلی» به دو ظاهره «موجود» و «معدوم»..... ۸۳
- برهانی بر ثبوت «الهره» سوم..... ۸۴
- الف) انتقسام وجود متجلی به وجود و معدوم به استناد تبدل هر یک به دیگری..... ۸۵
۱. تفصیل تأیید..... ۸۷
۲. امتناع ثبوت جامع مشترک بین نقهین..... ۸۹
۳. انتقسام «وجود متجلی» به دو ظاهره موجود و معدوم..... ۹۱
- ب) انتقسام «وجود متجلی» به «موجود» و «معدوم» به استناد امتناع ذاتی هر معدوم..... ۹۲
- فصل سوم: اعتباری بودن موجودیت «وجود متجلی»..... ۹۷
- گفتار اول: اعتباریت موجودیت وجودات متجلی..... ۹۹
- گفتار دوم: مرتبه مجازیت موجودیت وجودات متجلی..... ۱۰۱
- گفتار سوم: نفس‌الامری بودن ظهور ظاهره‌های وجود در اعتباری بودن موجودیت آنها..... ۱۰۷
- گفتار چهارم: ظاهره‌های نامجمعول، اما وابسته به ذات..... ۱۰۹
- فصل چهارم: تقابل در «وجود متجلی»..... ۱۱۵
- گفتار اول: تقابل و اقسام آن در فلسفه‌های رایج..... ۱۱۷
- گفتار دوم: نقد دیدگاه‌های رایج درباره تقابل و اقسامش..... ۱۱۹
- الف) نفی تقابل بین دو موجود..... ۱۱۹
- ب) نفی تقابل بین دو صفت موجود..... ۱۲۳

۱. برهان اول بر مبنای نفی تضاد.....	۱۲۳
۲. برهان دوم بر مبنای عینیت ضدین.....	۱۲۶
۳. برهان سوم بر مبنای نفی تقابل.....	۱۲۸
ج) اثبات گزاره «هر شیئی همهٔ اشیا است».....	۱۲۹
د) عدم ثبوت تناقض بالذات بین وجودات خاصه و اعدادشان.....	۱۳۲
گفتار سوم: تقابل در فلسفهٔ انتخابی.....	۱۳۵
الف) وقوع تناقض بالذات بین «وجود» و «عدم».....	۱۳۵
ب) عدم وقوع تناقض واقعی بین ظاهره‌های وجود.....	۱۳۹
ج) عدم وقوع تضاد و تضایف و عدم و ملکه واقعی بین ظاهره‌های وجود.....	۱۴۰
د) وقوع تناقض ظهوری بین ظاهره‌های وجود.....	۱۴۳
فصل پنجم: انقسام «وجود متجلی» بر اساس مواد سه گانه.....	۱۴۹
گفتار اول: برهان اول بر مبنای «شیء» به واجب و ممکن و ممتنع در فلسفه‌های رایج ...	۱۵۱
گفتار دوم: برهان دوم بر مبنای «شیء» به واجب و ممکن و ممتنع.....	۱۵۳
الف) امتناع انقسام به تقیض.....	۱۵۳
ب) برهان اول بر امتناع انقسام «شیء» به واجب و ممکن و ممتنع.....	۱۵۴
ج) برهان دوم بر امتناع انقسام «شیء» به واجب و ممکن و ممتنع.....	۱۵۵
گفتار سوم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های واجب الوجود و ممکن الوجود و ممتنع الوجود.....	۱۵۹
الف) بیان انقسام.....	۱۵۹
ب) برهانی بر ثبوت ظاهرهٔ «ممتنع الوجود».....	۱۶۶
ج) مقایسه مقسم در دو دیدگاه.....	۱۶۸
فصل ششم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های واحد و کثیر.....	۱۷۱
گفتار اول: وحدت و کثرت در فلسفه‌های رایج.....	۱۷۳
الف) انقسام موجود به واحد و کثیر.....	۱۷۳
ب) تعریف وحدت و کثرت.....	۱۷۳
ج) مساوقت وحدت با وجود.....	۱۷۴
د) موجودیت یا معلومیت کثیر از آن جهت که کثیر است.....	۱۷۵
گفتار دوم: نقد دیدگاه‌های رایج دربارهٔ واحد و کثیر.....	۱۷۷

الف) امتناع انقسام موجود به واحد و کثیر	۱۷۷
۱. برهان اول بر مبنای امتناع تقسیم به نقیضین	۱۷۷
۲. برهان دوم بر مبنای اخصیت قسم از مقسم	۱۷۸
ب) عدم تساوق وجود و وحدت	۱۸۰
ج) ناتمامی تعریف رایج در مورد وحدت و کثرت	۱۸۴
د) عدم موجودیت مطلق کثیر	۱۸۷
گفتار سوم: انقسام «وجود متجلی» به واحد و کثیر در فلسفه انتخابی	۱۸۹
الف) تحلیل معنای واحد و کثیر	۱۸۹
ب) بیان انقسام وجود متجلی به واحد و کثیر	۱۹۱
برهان بر انقسام «وجود متجلی» به «واحد» و «کثیر»	۱۹۲
۱. عدم ورود اشکالات انقسام موجود به واحد و کثیر بر دیدگاه منتخب	۱۹۴
د) مشارکت وحدت با «وجود متجلی»	۱۹۶
ه) واقعیت‌دوری کثیر بپایه کثیر	۱۹۸
مراحل تجلی کثیر	۱۹۹
فصل هفتم: مشککیت «وجود متجلی»	۲۰۱
گفتار اول: اثبات مشککیت «وجود متجلی»	۲۰۳
گفتار دوم: تشکیک حقیقت «وجود» در حکمت تعالیه	۲۰۷
گفتار سوم: اشکالات تشکیک در حقیقت «وجود» - عدم ورود آنها بر تشکیک	۲۰۹
در «وجود متجلی»	۲۰۹
الف) اشکال عدم مسانخت مراتب نازل به مرتبه واجب الوجود	۲۰۹
ب) متناقض بودن مراتب وجود امکانی یا مرتبه وجود واجبی	۲۱۴
ج) ملازمت تشکیک وجود با تعدد واجب الوجود	۲۱۷
د) ناهمگونی مابه‌الاشتراک و مابه‌الامتیاز در مراتب وجودات امکانی	۲۱۹
ه) تناقض به همگونی و ناهمگونی در تشکیک خاصی وجود	۲۲۱
و) ناسازگاری تنزل حقیقت وجود با اصالت آن وجود منزل	۲۲۳
گفتار چهارم: واجد بودن «وجود متجلی» نسبت به ظاهره‌های وجود و برخی لوازم آن	۲۲۵
فصل هشتم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های خارجی و ذهنی	۲۲۹

گفتار اول: انقسام وجود به خارجی و ذهنی در فلسفه‌های رایج و اشکالات آن ۳۳۱

الف) ادله اثبات «وجود ذهنی» و عدم تمامیت آنها ۳۳۱

۱. دلیل اول و نقد آن ۳۳۱

۲. دلیل دوم و نقد آن ۳۳۲

۳. دلیل سوم و نقد آن ۳۳۳

۴. دلیل چهارم و نقد آن ۳۳۴

ب) برهانی بر بطلان انقسام وجود به خارجی و ذهنی ۳۳۶

گفتار دوم: انقسام «وجود متجلی» به خارجی و ذهنی و تعریف آن دو در فلسفه

انتخابی ۳۳۹

الف) برهان بر انقسام «وجود متجلی» به «خارجی» و «ذهنی» ۳۴۰

ب) اعتبار جریان همان بطلان انقسام وجود به خارجی و ذهنی در دیدگاه انتخابی ۳۴۱

گفتار سوم: مشکل اجتماع دو مقوله در موجود ذهنی و حل آن در فلسفه

انتخابی ۳۴۵

فصل نهم: کلیت «وجود متجلی» ۲۵۱

گفتار اول: انقسام وجود به کلی و جزئی در فلسفه‌های رایج و نقد آن ۲۵۳

الف) تعریف کلی و جزئی ۲۵۳

ب) موجودیت یا معدومیت کلی در خارج ۲۵۶

۱. استدلال اول بر نفی وجود کلی در خارج ۲۵۶

۲. نقد استدلال اول ۲۵۷

۳. استدلال دوم بر نفی وجود کلی در خارج ۲۵۹

۴. نقد استدلال دوم ۲۶۱

۵. استدلال سوم بر نفی وجود کلی در خارج ۲۶۳

۶. نقد استدلال سوم ۲۶۴

ج) عقب‌نشینی ابن‌سینا از دیدگاه عدم تحقق کلی در خارج ۲۶۵

د) وابستگی کلی به فرد در موجودیت و نقد آن ۲۶۷

ه) نسبت کلی به افرادش در دیدگاه فلاسفه و نقد آن ۲۷۰

۱. استدلال فلاسفه بر تعدد کلی به تعدد افرادش و نقد آن ۲۷۱

۲. ادله بطلان تعدد کلی به تعدد افراد ۲۷۲

۳۴۲	۲. عدم ورود مشکلات سه‌گانه در حادث ذاتی ظهوری.....
۳۴۲	۱-۲. عدم ورود مشکل اول.....
۳۴۴	۲-۲. عدم ورود مشکل دوم.....
۳۴۵	۲-۳. عدم ورود مشکل سوم.....
۳۴۶	۳. تعریف قدیم ذاتی ظهوری.....
۳۴۶	ب) «حادث زمانی ظهوری» و «قدیم زمانی ظهوری».....
۳۴۶	تعریف حادث و قدیم زمانی ظهوری.....
۳۴۸	ج) حدوث تجدیدی ظهوری.....
۳۴۸	تعریف حادث تجدیدی ظهوری.....
۳۵۰	د) حادث، «ظهوری» و «قدیم دهری ظهوری».....
۳۵۰	۱. تعریف حادث و قدیم دهری ظهوری.....
۳۵۵	۲. تعریف «قدیم دهری ظهوری».....
۳۵۷	فصل یازدهم: انقسام «وجود متحلی» به ظاهره مستقل و رابط.....
۳۵۹	گفتار اول: انقسام وجود به مستقل و رابط در فلسفه‌های رایج و اشکالات آن.....
۳۵۹	الف) انقسام «وجود» به اقسام سه‌گانه.....
۳۶۰	ب) بطلان انقسام «وجود» به «وجود مستقل» و «وجود رابط».....
۳۶۱	ج) بطلان انقسام «وجود فی نفسه» به «وجود لذت‌ش» و «وجود لغیره».....
۳۶۱	گفتار دوم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های «وجود مستقل» و «وجود رابط» در فلسفه انتخابی.....
۳۶۳	الف) بیان انقسام.....
۳۶۴	ب) دفع اشکال‌ها از انقسام «وجود متجلی» به دو قسمش.....
۳۶۵	ج) دفع اشکال انقسام ظاهره «وجود فی نفسه» به دو قسمش.....
۳۶۹	فصل دوازدهم: انقسام به ظاهره واجب بالذات و واجب بالغیر.....
۳۷۱	گفتار اول: انقسام موجود به واجب بالذات و واجب بالغیر و اشکالات آن.....
۳۷۲	اشکالات انقسام به واجب بالذات و واجب بالغیر.....
۳۷۷	گفتار دوم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های «واجب بالذات» و «واجب بالغیر».....
۳۷۷	الف) بیان انقسام.....

- ۳۷۷..... (ب) دفع اشکال‌ها از انقسام «وجود متجلی» به دو قسمش
- فصل سیزدهم: انقسام به ظاهره‌های علت و معلول..... ۳۸۱
- گفتار اول: انقسام موجود به علت و معلول و اشکالات آن..... ۳۸۳
- اشکالات انقسام موجود به علت و معلول..... ۳۸۳
- الف) بطلان علیت بین موجودات..... ۳۸۴
- ب) بطلان مجعول بالذات بودن وجود، ماهیت و اتصاف..... ۳۸۵
- ج) ناتمام‌بودن ادله مجعول بالذات بودن وجود امکانی..... ۳۸۶
- ۴ گفتار دوم: انقسام «وجود متجلی» به ظاهره‌های علت و معلول در فلسفه انتخابی..... ۳۹۷
- الف) بیان انقسام..... ۳۹۷
- ب) تمایز بین اقسام ظاهره‌های علی و معلولی..... ۴۰۰
- گفتار سوم: در بیان حکم نور و تسلسل..... ۴۰۳
- گفتار چهارم: نسبت علی قاعده علی معلولی در نظام وجودی..... ۴۰۹
- الف) قاعده «الشیء المسموع بوجوده»..... ۴۰۹
- ب) انقسام علت به تام و ص و به نفسا و عری..... ۴۱۱
- ج) تأثیر علت در معلول..... ۴۱۵
- د) قاعده صدور واحد..... ۴۱۷
- فصل چهاردهم: ماهیات..... ۴۱۹
- گفتار اول: قاعده «الماهیه من حیث هی لیست الاهی» و اشکالات آن..... ۴۲۳
- الف) مناقضه قاعده «الماهیه من حیث هی لیست الاهی» با اصالت و ربوبیت..... ۴۲۳
- ب) خالی‌بودن ماهیت من حیث هی از وجود و عدم..... ۴۲۸
۱. خالی‌بودن ماهیت مجرده از وجود و عدم..... ۴۲۹
۲. خالی‌بودن ماهیت مطلقه از وجود و عدم..... ۴۳۳
- گفتار دوم: زیادتی وجود بر ماهیت و مناقضه آن با تعریف ماهیت..... ۴۳۷
- گفتار سوم: حقیقت «ماهیت» در فلسفه انتخابی..... ۴۳۹
- الف) عینیت ماهیت و وجود در ذات حق..... ۴۳۹
- ب) عدم تکثر «ماهیت»..... ۴۴۰
- ج) تخالف ماهیات به حسب ظهور..... ۴۴۰

۴۴۱	عدم زیادتی وجود بر ماهیت حقیقی
۴۴۲	ه) انحلال مناقضه قاعده «الماهیه من حیث هی لیست الاهی» با اصالت وجود ...
۴۴۳	و) خالی نبودن ماهیت مجرده از وجود در فلسفه انتخابی
۴۴۵	ز) خالی نبودن ماهیت مطلقه از وجود در فلسفه انتخابی
۴۴۵	ح) نامجمعولیت ماهیات
۴۴۷	ط) تقدّم ماهیت بر وجود در ظهور
۴۵۱	کتابنامه
۴۵۵	مایه
۴۵۷	مایه در سرّی

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، باز دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ متمدنی و نجات‌بخش آدمی در مرصه غیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح و هم‌سازی در آنان شد و از دیگر سبب‌هاست نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌های کتب‌های بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث و واقعه فکری، به تاسیس روابط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساخت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری، حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین‌پژوهی»، «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی» و «انسان‌نگاری دینی» و همچنین سه مرکز «مطالعات تخصصی قرآن و تفسیر»، «مطالعات فضای مجازی» و «پژوهش‌های جوان» فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی که مشتمل بر پنج گروه علمی با عنوان‌های فلسفه، معرفت‌شناسی، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، برای تحقق اهداف زیر فعالیت می‌کند:

۱. بازپژوهی و بازپرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای ترویج و رهایی و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهات القایی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح و تأیید آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان عرب و دین‌پژوهی، واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، بری دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

گروه فلسفه که ازجمله گروه‌های پژوهشکده «حکمت و دین‌پژوهی» است، به منظور تحقق هدف‌های زیر، هم‌زمان با تشکیل پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی شکل گرفته است:

۱. بازپژوهی و بازپرایی فلسفه اسلامی؛

۲. تبیین و تنسيق فلسفه اسلامی به زبان زمان؛

۳. اهتمام به منظور تعمیق و ایجاد پویایی و بالندگی در فلسفه اسلامی با توجه به نظر ها و نیاز های جدید؛

۴. پاسخگویی به شبهات القایی در قلمرو حکمت و فلسفه اسلامی؛

۵. نقد مکتب ها و دیدگاه های معارض فلسفی.

یکی از تحقیقاتی که در گروه فلسفه به انجام رسیده است، تحقیق «گام های پسین در فلسفه برین، گام امور عامه» است. این تحقیق عقیده فلاسفه درباره موضوع فلسفه اولی «هستی» یا موجود بما هو موجود را بررسی و نقد می کند. فلاسفه به دنبال اثبات احکام ذاتی و فراگیر وجود هستند. آنان مجموعه ای از چنین احکام را براء «هستی» ارائه و اثبات کرده اند که از آن احکام با عنوان «امور عامه» یاد می کنند. به اعتقاد نویسنده این اثر، موضوع فلسفه «وجود متجلی» است نه «هستی» یا «موجود بما هو موجود»؛ بنابراین وقتی موضوع فلسفه دگرگون شد، احکام ذاتی آن نیز متفاوت خواهد بود. محقق در این تحقیق به دنبال چنین هدفی است و همه ای از احکام ذاتی و فراگیر «وجود متجلی» را جایگزین امور عامه فلسفه های رایج نموده است. با ایجاد چنین تحولی، حکمت و فلسفه نیز گامی نو در تفسیر هستی و مسائل آن بر خواهد داشت.

این تحقیق بر اساس فرایند پژوهشی پژوهشگاه و راستای اهداف پژوهشکده به قلم محقق ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین حسین عشاقی، عضو هیئت علمی گروه فلسفه پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی نگاشته شده است. ایشان از استادان فلسفه و عرفان اسلام است که تألیف های متعددی دارند. از جمله آثار ایشان به این موارد می توان اشاره نمود: وعایة الحکمة فی شرح نہایة الحکمة، برهان های صدیقین، مواقع الخلل فی قواعد العلل، گام های پسین در فلسفه برین (گام مبانی) و کثرت یا وحدت وجود؛ همچنین مقالات متعددی توسط ایشان به نگارش در آمده است. در پایان از تمامی اعضای شورای علمی گروه فلسفه و ارزیابان محترم

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد انتظام و حجت‌الاسلام والمسلمین
عسکری سلیمانی امیری و همچنین مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و
بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه
اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی
نموده، توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم و از استادان و صاحب‌نظران
درخواست می‌شود با ارسال نظرها و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری
نمایند.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی